Vitalija Veževičienė,
Linas Kvizikevičius

Vilniaus Kalnų parko teritorijos tyrimai

Vilniaus miesto ištakų vieta – dabartinio Vilniaus Pilių rezervato teritorijos R dalis, esanti už Vilnios (Kalnų parko teritorija), archeologiniais metodais tyrinėta ne kartą. Pirmieji archeologiniai kasinėjimai atlikti 1939 m. Bekešo kalno aplinkoje. Per du sezonus ištirtas apie 500 m² plotas, aptikta 6 sudegusių medinių XII–XIII a. pastatų liekanų, fiksuotas iki 2 m kultūrinis sluoksnis. Pastatai buvę su lentinėmis grindimis, iš molio ir akmenų plūktomis krosnimis pastatų kampuose. Rasta daug įvairių archeologinių radinių: keramikos, metalinių dirbinių, strėlių antgalių, sudegusių grūdų. 1956 m. įrenginėjant Dainų slėnio estradą, ištirti du plotai (334 m²), aptikta XIII–XIV a. datuotos sodybos vieta. Šių tyrimų metu rastas apie 11 m ilgio ir 2 m pločio akmenų grindinys, priskiriamas XIX a. carinės Rusijos gynybinių įtvirtinimų liekanoms. 1975 m., vykdant komunikacijų tiesimo darbus Dainų slėnio teritorijoje, PKI archeologė I. Jučienė atliko archeologinius žvalgymus 581 m bendro ilgio, iki 60 cm gylio tranšėjose bei estrados atraminiams stulpams iškastų 0,7–2,4 m gylio duobių vietose (*LIIR*, f. 1, b. 884). 1977 m. Dainų slėnio teritorija žvalgyta 206 geologiniais gręžiniais (I. Jučienė). Nustatyta, kad kultūrinio sluoksnio storis teritorijoje siekia 3,5–5 m, o Dainų slėnio aikštelės pakraščiuose bei aikštelę supančių kalnų pašlaitėse jis yra iki 0,8–2,5 m storio.

1988, 1989 ir 1991 m. kasinėjimus ant Plikojo, Trijų kryžių kalno atliko V. Daugudis (*ATL 1990 ir 1991 metais*, 1991, p. 41–44), 1989 m. masyvo P dalyje bei Plikojo, Trijų kryžių kalno V papėdėje – D. Misiukaitė (Luchtanienė) (*ATL 1989 ir 1990 metais*, 1990, p. 153–154), 1994–1995 m. Olandų gatvės kalvose bei Stalo kalno V ir P pakraščiuose – K. Katalynas *(ATL 1994 ir 1995 metais*, 1996, p. 159–160), 2008–2010 m. plačioje Kalnų parko teritorijoje gręžė ir geofizikinius tyrimus atliko S. Sarcevičius (*ATL 2008 metais*, 2009, p. 196–197; *ATL 2009 metais*, 2010, p. 182–185; *ATL 2010 metais*, 2011, p. 187–189), 2011 m. Kreivojo, Trijų kryžių kalno teritorijoje, naujų laiptų įrengimo vietoje – V. Veževičienė (*ATL 2011 metais*, 2012, p.105–106). Apibendrinant visų ankstesnių archeologinių ir kompleksinių tyrimų duomenis matyti, kad dalis šių kasinėjimų buvo fragmentiški ir minimalių apimčių (išskyrus 1939 ir 1989–1991 m. tyrimus), jie neleidžia nei tiksliai lokalizuoti, nei rekonstruoti Kreivosios pilies ir šalia jos buvusios gyvenvietės – Vilniaus ištakų. Susidaro vaizdas, kad seniausi (XII–XIV a.) kultūriniai sluoksniai ir jų likučiai koncentruojasi 4 vietose: Bekešo kalno aplinkoje, Plikajame kalne ir Stalo kalno pakraščiuose bei Dainų slėnyje. Kitose vietose fiksuojamos vėlesnio laikotarpio antropogeninės veiklos liekanos.

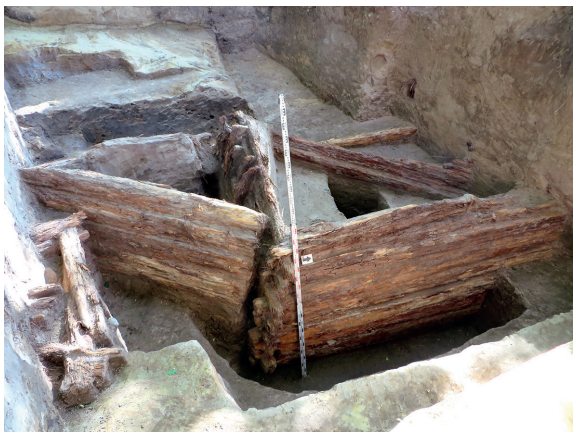
2017 m. kasinėjimai vykdyti 5 teritorijose: piliakalnio, vadinamo Kreivuoju kalnu, Plikuoju kalnu, Trijų kryžių kalnu (UK 30357), pirmo papilio, vadinamo Bekešo kalnu (UK 30358), antro papilio, vadinamo Stalo kalnu (UK 781), trečio papilio, vadinamo Gedimino kapo kalnu (UK 4514), aplinkose ir gyvenvietės, vadinamos Dainų slėniu (UK 34913), Š dalyje. Tyrimai koncentravosi 9 lokaliose vietose. Griovoje į Trijų Kryžių kalną (buvusio tako ir spėjamų vartų vieta į tvirtovę), projektuojamo pėsčiųjų tako vietoje ištirtos dvi (45 m² ir 46,5 m²) bendro 91,5 m² ploto perkasos. Vilniaus pilių rezervato R teritorijoje (įvažiavimo iš Olandų g. zonoje), projektuojamos automobilių stovėjimo aikštelės ir lankytojų informacinio centro vietoje 1000 m² teritorijoje ištirta 10 šurfų, iš viso 90 m². Dainų slėnio teritorijoje (po Š tribūna), projek-

tuojamo ūkinio-administracinio pastato vietoje ištirtos 3 24 m² perkasos, iš viso 72 m² plotas, bei vienas 8 m² dydžio šurfas. Trijų Kryžių kalno Š atragyje (buvusio pylimo vietoje), projektuojamo pėsčiųjų tako vietoje ištirtos dvi perkasos (9x5 m² ir 8 m²), iš viso 53 m² plotas. Trijų Kryžių kalno Š atragio ŠV dalyje, savaiminio takelio ir atodangos vietoje ištirta 1,8 m² dydžio iškasa. Trijų Kryžių kalno Š atragio centrinėje dalyje (šiuolaikinio aukuro vietoje), apie 550 m² teritorijoje atidengta viena 10 m² dydžio perkasa ir 12 iškasų, iš viso 27 m² plotas. Kalnų parko teritorijos P dalyje, projektuojamo tilto atramų vietoje ištirti 4 šurfai, iš viso 16 m² plotas. Kalnų parko teritorijos P dalyje (vadinamo Karigailos kalno P pakalnė), projektuojamos simbolinių akmenų ekspozicijos vietoje ištirti 2 šurfai, 2 m² plotas. Kalnų parko Š dalyje (nuo Dainų slėnio iki Vilnios), projektuojamo vandens ir nuotekų tinklų vietoje ištirti 6 šurfai, iš viso 7 m² plotas.

Griovoje į Trijų Kryžių kalną (buvusio tako ir spėjamų vartų vieta į tvirtovę), projektuojamo pėsčiųjų tako vietoje, po nuo šlaitų nuslinkusiu gruntu, apie 40–100 cm gylyje nuo esamo paviršiaus atidengti netašytų akmenų grindinio fragmentai. Po juo ir piltinės kilmės gruntu atkastos apie 1,2–1,4 m aukščio medinių konstrukcijų liekanos. Konstrukcijos sudarytos iš tarpusavyje sujungtų tašytų rąstų. Medinis inžinerinis statinys, manome, buvo skirtas sutvirtinti griovą ir ant jos įrengto grindinio stabilumą (1 pav.). Tiriamos vietos Š dalyje aptiktas II Pasaulinio karo laikų apkasas. Jį įrengiant dalinai buvo pažeista medinės konstrukcijos liekana. Fiksuotas iki 3 m storio piltinės kilmės kultūrinis sluoksnis. XIX a. perkastame sluoksnyje aptiktos dvi XIV a. IV ketvirčio – XV a. I pusės monetos – Prahos grašis, Jogailos denaras, XIII–XIV a. kryželis–pakabutis; XVI a. pabaigos – XVII a. šaunamojo ginklo švininiai šratai, pavieniai XIX ir XX a. radiniai.

Vilniaus pilių rezervato R teritorijoje, projektuojamos automobilių stovėjimo aikštelės ir lankytojų informacinio centro vietoje aptikti 2–4 horizontų, nuo 2 iki 4 m storio piltinės kilmės XX a. suformuoti sluoksniai. Dabartinio kelio pakraštyje 5–10 cm gylyje nuo esamo paviršiaus atkastos XX a. akmenų grindinio su lataku liekanos. Įžemis – tankus gelsvas smėlis pasiektas 2–4 m gylyje. Nustatyta, kad tirtoje teritorijoje pirminis reljefas staigiai žemėjo Š–R kryptimi. Archeologinių radinių čia nerasta.

Dainų slėnio teritorijoje (po Š tribūna), projektuojamo ūkinio-administracinio pastato vietoje aptikti 4–5 kultūrinio sluoksnio horizontai. Viršutinį, esantį po dabartinėmis šaligatvio plytelėmis, sudarė XX a. 7–8 deš. susiformavęs apie 80–90 cm storio pilkos spalvos smėlingas gruntas. Po juo buvo XX a. maždaug 5–6 deš. įrengtas skaldytų plytų ir puspl yčių (XVII a., XIX a. vidurio gamybos laikotarpio) grindinys, kai kur remontuotas tarybinėmis plytomis su kiaurymėmis. Tiriamo ploto ŠR dalyje po viršutiniu sluoksniu atidengtos dviejų akmeninių latakų liekanos. Jos, sprendžiant pagal stratigrafiją ir po jomis esančiame piltinės kilmės gelsvos spalvos smėlio ir pilkos spalvos

1 pav. Medinės konstrukcijos liekanos. S. Sprindžio nuotr.
Fig. 1. The remains of a wooden construction.

2 pav. Pylimo Š ir V pjūvio stratigrafija. S. Sprindžio nuotr.

Fig. 2. The stratigraphy of the N and W sections of the rampart.

3 pav. 1831 m. statytos tvirtovės „kryžinio" įtvirtinimo liekanos. S. Sprindžio nuotr.

Fig. 3. The remains of the 'cruciform' fortifications of the fortress erected in 1831.

smėlingame sluoksnyje aptinkamus radinius (1939–1944 m. tarybinių šaunamųjų ginklų šovinių kulkų ir tūtelių), suformuotos maždaug XX a. 5–6 deš. Po latakais aptiktas suplauto smėlio sluoksnis, kuris tęsėsi iki pat įžemio, pasiekto 1,8 m gylyje. Pastebėta, kad šioje vietoje sluoksniai žemėja P kryptimi, buvusios griovos – dabartinio asfaltuoto kelio, vedančio į Dainų slėnį, link. Apatinis pilkos spalvos smėlingas kultūrinio sluoksnio horizontas susiformavo XIV–XVI a., tačiau jame aptinkama ir pavienių senesnio laikotarpio radinių (rastas titnaginis strėlės antgalis).

Nustatyta, kad šioje vietoje po II Pasaulinio karo teritorija tvarkyta bent tris kartus. Pirmame etape buvo užpiltas gruntu, pakeltas ir išlygintas iki II Pasaulinio karo buvęs paviršius. Suformuota aikštelė išklota plytų grindiniu, šalimais nuo kalvos nuvestas akmenų latakas vandens nutekėjimui. Antrą kartą tvarkant dar sykį apie 80–90 cm storio gruntu užpiltas buvęs paviršius, pastatytos neaiškios paskirties metalinės kolonos (galbūt skirtos tvoros arba vėliavų stiebams). Trečiuoju tvarkybos darbų etapu buvo pašalintos metalinės kolonos, abipus jų 1975 m. iškastos duobės dabartinių tribūnų pamatams. Atliekant šiuos tvarkymus visą laiką

aukštintas paviršius, todėl archeologiniai kultūriniai sluoksniai liko 4–6 m gylyje nuo esamo dabartinio paviršiaus.

Trijų Kryžių kalno Š atragyje, buvusio pylimo vietoje aptiktas iki 2,6 m storio pylimo kultūrinis sluoksnis (2 pav.). Nustatyta, kad virš pirminio paviršiaus supiltas smėlis, kurį dengė molio bei šviesiai pilkšvo smėlio sluoksniai. Pylimo pjūvyje matyti sudegusios medinės karkasinės konstrukcijos elementų. Paaiškėjo, kad aptikta šios konstrukcijos V išorinės sienos 2,1 m ilgio atkarpa. Ją sudarė gulsčiai sudėti 15–25 cm skersmens rąsteliai, nusidriekę išilgai kalvagūbrio keteros. Konstrukcijos liekanas sudarė išlikę du rąstų vainikai, po apatiniu guldyta lenta. Prie pat atidengtos medinės sienutės fiksuoti net 4 įkasimai, matyt, stulpams. Dar du įkasimai stulpams aptikti 1,5–2 m į V nuo medinės sienos. Jie vienalaikiai su karkasine konstrukcija. Pastarosios rąstai sudegę, apanglėję. Karkasinė konstrukcija nuolaidėjo natūralaus reljefo kryptimi – iš PR į ŠV.

Kitoje pylimo vietoje aptiktas 1,8–2,2 m storio kultūrinis sluoksnis, išskirti du pylimo formavimo etapai, aptikta sudegusios medinės konstrukcijos liekanų. Jos pločio nustatyti nepavyko, nes konstrukcija tęsėsi toliau už perkasos į visas puses. Perkasoje aptikti tik apatiniai tokios konstrukcijos pėdsakai. Pažymėtina, kad pirmą kartą ši konstrukcija aptikta dar 1989–1991 m. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad jai naudota mediena yra sudegusi arba smarkiai apdegusi. Tai rodytų, kad šios konstrukcijos eksploatuojant nebuvo užpilamos. Išlikusi tik gynybinio pylimo konstrukcijos apatinė dalis. Viršutinė, kaip manome, sudegė per gaisrą, gerokai apdeginusį ir molio tinką, kuriuo buvo apdrėbtos medinės sienos.

2017 m. tyrimų metu paimti 5 mėginiai iš pirminio paviršiaus, virš jo supilto smėlio sluoksnio ir sudegusių rąstelių. Gautos kalibruotos datos rodo, kad pirminis paviršius formavosi 1031–1208, virš jo supiltas smėlis – 996–1158 m., virš jo esančios medinio konstrukcijos statytos 1272–1328, 1256–1320, 1190–1293 m.

Trijų Kryžių kalno Š atragio ŠV dalyje, savaiminio takelio ir atodangoje paviršiuje pastebėto pamato vietoje atidengta neaiškaus dydžio statinio pamato Š dalis. Nustatyta, kad neskaldytų akmenų ir XVII a. standartui būdingų plytų nuolaužų, rištų kietu rupiu balkšvos–pilkšvos spalvos skiediniu, apie 1 m pločio pamatas statytas ant buvusio įžemio – kieto tankaus gelsvos spalvos priemolio. Išlikęs apie 60–80 cm aukščio fragmentas. Jo chronologija lieka neaiški, nes šalia neaptikta jokių kultūrinio sluoksnio liekanų, išskyrus vieną XVII a. plokštinio koklio fragmentą.

Trijų Kryžių kalno Š atragio centrinėje dalyje atidengta XIX a. 3–6 deš. buvusios tvirtovės „kryžinio“ įtvirtinimo (taip šis įtvirtinimas vadinamas kartografijoje) pamatų ir to paties laikotarpio akmenų grindinio liekanų (3 pav.). Įtvirtinimo pamatai buvo sudaryti iš stačiakampio formos kolonų, mūrytų iš įvairaus laikotarpio plytų (antrinio panaudojimo XVI a. II pusės standarto; XVIII a. pabaigos – XIX a. I pusės – klasicistinio laikotarpio plytų standarto ir 1847 m. Rusijos imperijos standarto). Iš viso atidengta 12 pamatų liekanų. Kolonos ir atramos įkastos į biraus smėlio gruntą – įžemį. Grindiniai sudaryti iš netašytų akmenų, kloti ant įžemio – smėlio.

Kalnų parko teritorijos P dalyje, projektuojamo tilto atramų vietoje fiksuotas nuo 40 cm iki 1,5 m storio kultūrinis sluoksnis. Vertingas kultūrinis sluoksnis su XV–XVI a. buitinės keramikos radiniais aptiktas už griovos, teritorijoje, siekiančioje Filaretų gatvę. Vadinamo Karigailos kalno P pusėje po piltinės kilmės gelsvo smėlio sluoksniu atidengtas tamsus apie 40 cm storio smėlingas gruntas su gyvulių kaulų ir XVI (?) a. buitinės keramikos radiniais. Kalnų parko Š dalyje, pro-

jektuojamo vandens ir nuotekų tinklų vietoje aptikta dviejų akmenimis grįstų grindinių liekanų, neaiškios paskirties akmenų konstrukcija.

The Investigation on the Grounds of Kalnai Park in Vilnius

In 2017, a total of 378.3 m^2 was investigated using trenches and test pits at various sites on the grounds of Kalnai (Hill) Park in the E part of the State Cultural Reserve of Vilnius Castles. A 12th–20th-century cultural layer, a 13th-century defensive rampart (Fig. 2), the remains of 'cruciform' fortification foundations and paving from the 1831 fortress (Fig. 3), the remains of 19th-century wooden constructions (Fig. 1), a Second World War military trench, and the foundation of an indeterminate brick structure were unearthed. 14th–20th-century finds were discovered. Thick fill and alluvial layers formed in the area in the 19th–20th centuries.

Vytautas Vingis

Tyrimai Vilniaus pilių teritorijoje, Pilių parke

2017 m. spalio–lapkričio mėnesiais atlikti detalieji tyrimai Vilniaus pilių teritorijoje su įtvirtinimais, pastatais ir jų liekanomis (UK 1791), Pilių parke renovuojamų lietaus nuotekų kolektorių vietoje. 1980 m. apie 60–100 m į PR nuo rekonstruojamos trasos tyrimus vykdė Liudvikas Dzikas (1955–1991). Ištirtas 216 m^2 plotas, maždaug iki 1 m gylio fiksuoti XIX–XX a. supiltiniai sluoksniai, po jais rasta XVII–XIX a. užstatymo liekanų ir to paties laikotarpio radinių. 1981 m. Albertas Lisanka (1931–1998) 20–30 m į PR nuo rekonstruojamos trasos ištyrė 4 perkasas – iš viso 102 m^2. Iki 4 m gylio fiksuoti XIX–XX a. sluoksniai su pavieniais XVI–XVIII a. radiniais. 2015 m. P. Vutkinas vykdė žvalgymus B. Radvilaitės g. 6, 6A sklypuose. Žvalgyta apie 120 m ilgio, 30–40 cm pločio ir 50 cm gylio elektros kabelio trasa. Iki projektinio gylio fiksuotas piltinis pilkos spalvos gruntas su degto molio plytų nuolaužomis.

Detalieji tyrimai vykdyti rekonstruojamų šulinių vietose – technologinėse prieduobėse, kurių iš viso buvo 4. 3 prieduobės buvo 4x4 m dydžio, viena 7x4 m (1 pav.). Iš viso tyrimų metu ištirtas 78,7 m^2 plotas.

Perkasa 1 tirta šalia pėsčiųjų tako, apie 3 m į ŠR nuo lietaus kanalizacijos šulinio. Joje apie 35–45 cm gylyje fiksuotas XX a. akmenų grindinys. Giliau rastas 1,2–2,6 m storio maišytos pilkos, rudos, juodos žemės sluoksnis su dideliu kiekiu griuvenų, kuris pagal radinius datuojamas XIX–XX a. Šiame sluoksnyje buvo ir XVI–XVII a. keramikos šukių bei koklio fragmentas. Po minėtais sluoksniais fiksuotas 1–2,2 m storio žvyringo smėlio su moliu sluoksnis, pagal radinius datuojamas irgi XIX–XX a. Nuo 3,3–3,7 m gylio rastas 20–85 cm storio maišytos juodos žemės su smėliu sluoksnis, kuris pagal radinius datuojamas taip pat XIX–XX a. Šiame sluoksnyje rasta keletas radinių, datuojamų XVII a. (buitinė keramika, koklio fragmentas). Perkasoje tyrimai baigti pasiekus projektinį 4–4,6 m gylį nepasiekus įžemio.

Perkasa 2 (2 pav.) tirta apie 130 m į ŠR nuo perkasos 1. Perkasoje apie 60–75 cm gylyje rastas XX a. fragmentiškai išlikęs akmenų grindinys. Po juo aptiktas 1,2–1,8 m storio juodos–rudos spalvos supiltinių žemių sluoksnis su juodos spalvos intarpais, datuojamas XX a. Šiame sluoksnyje rasta ir XVI–XVII a. datuojamų radinių (buitinės keramikos šukių, čerpių fragmentų). 2,5–2,75 m gylyje fiksuotas 1,55–1,95 m storio juodos spalvos žemės sluoksnis, datuojamas irgi XIX–XX a. Šiame sluoksnyje aptikta ir XVI–XVII a. datuojamų radinių (bui-